

”יצאתי תחלה לתור ולדרוש על גדרי השמות והמלות והפעלים אשר באו בספרי הקדש” לגישתו הסמנטית של המלבי”ם בספרו ”יאיר אור”*

רבקה שמש

א. עקרונות פרשנותו של המלבי”ם ועיסוקו במילים נרדפות

המלבי”ם, רבי מאיר לייבוש בן יחיאל מיכל וייסר (1809–1879),¹ נולד בפולין ושימש כרב בפרוסיה, ברומניה, בפולין וברוסיה. כאשר היה רבה הראשי של רומניה נאבק בעוז ברפורמים. בשל כך נכלא ומששוחרר אולץ לעזוב את רומניה.² בשבעים שנותיו מרובות המאבקים והנדודים כתב המלבי”ם ספרים וכתבים רבים בתחומים מגוונים:³ תנ”ך, מדרש (”ארץ חמדה” הכולל דרשות על התורה ופירוש אגדות, ו”ארצות השלום” הכולל דרשות שונות), תלמוד (”ילקוט שלמה” על הש”ס), הלכה (”ארצות החיים” על אורח חיים של השולחן ערוך ו”עלה לתרופה” על הלכות דעות לרמב”ם), שפה ולוגיקה (”יסודי חכמת ההיגיון” על עקרונות הלוגיקה ו”משל ומליצה” שהוא שיר המגנה את מידת החנופה). הוא כתב פירושים נפרדים לכל ספרי המקרא למעט איכה וקהלת, ולכל אחד מהם העניק שם מליצי משל עצמו (כגון ”שירי הנפש” לשיר השירים). הפירושים נכתבו ופורסמו במשך שלושים שנה, משנות ה-40 עד שנות ה-70 של המאה ה-19. המלבי”ם נודע בדרכו הייחודית בפרשנותו למקרא,⁴ ופירושו נפוץ בקרב קהל לומדי התנ”ך.

המלבי”ם העמיד שלושה עקרונות לפירושו וניסוחם המקוצר הוא:⁵

הפירוש בנוי על שלשה יסודות קבועים: (א) מפרש דברי אלהים באופן שלא ימצא בשום מקום כפל ענין במילות שונות; (ב) שכל מלה הבאה במאמר מוכרחת לבא במאמר ההוא, על פי כללי הלשון והבדלי הנרדפים; (ג) שלא ימצא מאמר ריק מרעיון נשגב.

ב"מבוא המחברת", שהוא הקדמה לספר ישעיהו, מופיע ניסוח מורחב של העקרונות:

עמודי התוך אשר הפירוש נשען עליהם הם שלשה:

(א) לא נמצא במליצות הנביאים כפל ענין במלות שונות, לא כפל ענין, לא כפל מאמר, ולא כפל מליצה, לא שני משפטים שענינם אחד, לא שני משלים שהנמשל אחד, ואף לא שתי מלות כפולות;

(ב) לא נמצאו במליצות הנביאים ובמאמריהם, הפשוטים או הכפולים, מלות או פעלים הונחו במקרה מבלתי כונה מיוחדת, עד שכל המלות והשמות והפעלים שמהם הורכב כל מאמר, לא לבד שהם מוכרחים לבא במאמר ההוא, כי גם לא היה אפשר להמליץ האלהי להניח תחתיה מלה אחרת, כי כל מלות המליצה האלהית שקולה במאזני החכמה והדעת, ערוכים ושמורים מנוים וספורים במדת החכמה העליונה, אשר אך היא לבדה תשגיב בכחה לדבר כן;

(ג) לא נמצא במליצות הנביאים קליפה בלא תוך, גויה בלא נשמה, לבוש בלא מתלבש, מאמר ריק מרעיון נשגב, דבור לא תשכון תבונה בו, כי דברות אלהים חיים כולם אל חי בקרבם, רוח חיים באפם, רוח איום אביר אדיר ונורא.

שני העקרונות הראשונים הם הבסיס לגישתו הסמנטית של המלבי"ם בפרשנות המקרא.⁶ לפי העיקרון הראשון אין בפסוקי המקרא, כגון בתקבולות,⁷ חזרה על עניין לשם הדגשה או לשם גיוון, באמצעות הכפלה או באמצעות מילים נרדפות. לפי שלדעתו "לא ימצא בשום מקום כפל עניין במלות שונות", ניסה המלבי"ם להבהיר מהו ההבדל בין הניסוחים החוזרים כל אימת שנתקל בפסוק המנוסח כך שאפשר לראות בו הכפלת תוכן או חזרה על תוכן באמצעות מילים נרדפות;⁸ וכדי שלא תימצא נרדפות מוחלטת בין מילים ניסה להבהיר את ההבדלים בין מילים השייכות לאותו תחום סמנטי. לפי העיקרון השני, יש סיבה לבחירה בכל אחת מן המילים בפסוק, והבחירה בכל מילה איננה שרירותית, אלא שהיא "שקולה במאזני החכמה והדעת".⁹ לאור כלל זה השתדל המלבי"ם להגדיר את "כללי הלשון והבדלי הנרדפים", שיבהירו מדוע דווקא מילה מסוימת צריכה להופיע בפסוק. שני העקרונות הללו כרוכים זה בזה. כדי להסביר כפילות לכאורה וכדי להוכיח שאין חזרות וכי יש הבדלים בין ניסוחים חוזרים לכאורה ביקש המלבי"ם לדייק בהגדרת משמעותה של כל מילה ומילה

לגישתו הסמנטית של המלבי"ם בספרו "יאיר אור"

ולהצביע על הסיבה לשימוש במילה זו דווקא. תפיסתו הפרשנית הושפעה מהעיקרון שאין כפל עניין במילים שונות ומהניסיון למצוא הבחנות בין מילים נרדפות. פריש (תשנ"ג, עמ' 376) טוען שהמלבי"ם ביקש להבליט את קדושת המקרא ואת ייחודו באמצעו את הכלי הפרשני של הבחנה בין מילים נרדפות, שהיה נוהג בידי משכילים בתקופתו.¹⁰ תפיסתו של המלבי"ם נוגדת את גישת "כפל עניין במילות שונות", הרווחת בקרב פרשני המקרא. האס (תשס"ה) בוחן את יחסם של שלושה עשר פרשני פשט בולטים בימי הביניים לגישה זו,¹¹ ומעלה את הסברה שרוב פרשני הפשט של ימי הביניים התייחסו בחיוב לכפל העניין וראו בו תופעה שכחה במקרא.¹² נדגים גישה זו מול הגישה הנוגדת של המלבי"ם בפרשנות לשני פסוקים:

הפסוק "נִנְתְּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ וְנִשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ" (תהלים ב 3) מביא את דברי הגויים, השואפים לפרוק מעליהם את עול ישראל ובנוי משתי צלעות מקבילות. הפעלים "נִנְתְּקָה" ו"נִשְׁלִיכָה" מקבילים בו זה לזה וכך גם השמות "מוֹסְרוֹתֵימוֹ" ו"עֲבֹתֵימוֹ". אבן עזרא, רד"ק ומצודת דוד מפרשים את הפסוק בגישת "כפל עניין במילות שונות". לדעתם יש בשתי הצלעות חזרה על אותו תוכן, והם מציעים טעמים להכפלה. אבן עזרא אומר: "ננתקה את מוסרותימו – מגזרת מוסר גם עבותימו חבלים עבותים והטעם אחד במלות שונות כי כן דרך צחות כמו מה אקוב ומה אזעום". רד"ק אומר: "ננתקה את מוסרותימו – [...] ועתה הסכימו עליו כולם, אמרו פלשתים: ננתק מוסרותיהם, ונשליכה ממנו עבתימו, והוא כפל דבר במלות שונות והענין אחד, וכן מנהג הלשון, והמוסרות והעבותים הם החבלים החזקים [...]" מצודת דוד אומר: "ננתקה – [...] ונשליכה – הוא כפל ענין במ"ש לתפארת המליצה ולחזוק הדבר". המלבי"ם, לעומתם, אינו רואה בפסוק חזרה אלא שני תכנים שיש ביניהם הדרגה: "ננתקה, עבותות הם חזקות יותר ממוסרות, שהם מוסרות הקלועים יחד וא"א לנתקם, יאמרו שמוסרות החלושים ינתקו ועבותות החזקים ישליכו מעל צוארימו [...]" הוא מבחין בין חזוקם של "עבותות" וחזוקם של "מוסרות", ומבהיר מדוע עם ה"מוסרות", החלשים יותר, בא הפועל "נִנְתְּקָה", ואילו עם ה"עבותות", החזקים יותר, בא הפועל "נִשְׁלִיכָה".

בפסוק "סְבוּנֵי כַמִּים כָּל הַיּוֹם הִקִּיפוּ עָלַי יָחַד" (תהלים פח 18) הדובר מדמה את ייסוריו למים המקיפים אותו ומבקשים להטביעו. רד"ק אינו רואה כל הבדל בין הפעלים "סְבוּנֵי" ו"הִקִּיפוּ" שבשתי הצלעות המקבילות: "סבוני כמים [...]" וכן הקיפו פירושו סבבו, וכפל הענין במלות שונות כמו שהוא במקומות רבים".

בשונה ממנו, המלבי"ם רואה בפסוק הדרגה בשל השוני הקיים לדעתו בין שני הפעלים: "סבוני כמים, ויותר מזה שהקיפו עלי, שהקיף הוא סביב כביב בכל צד, ולא אחד אחר חברו, רק הקיפו עלי יחד כולם בפעם אחת".

צרפתי (תשס"א, עמ' 16–18, 68) מסביר כי שתי התפיסות הפרשניות, זו של המלבי"ם וזו של הפרשנים הנוקטים גישת "כפל עניין במילות שונות", ממשיכות את שתי שיטות המדרש, שנתפתחו בתקופת התנאים בבתי המדרש של רבי עקיבא ושל רבי ישמעאל, ונגעו בין היתר לכפל מילים במקרא: רבי עקיבא ייחס משמעות מלאה לכל כפל מילים, ובדרכו הלך המלבי"ם; ואילו רבי ישמעאל סבר כי "דיברה תורה כלשון בני אדם", ובדרכו הלכו הפרשנים בעלי הגישה האחרת.

שלושת העקרונות שקבע המלבי"ם מקשים על פרשן הבא להציג פירוש מקיף לכל פסוקי המקרא, אך המלבי"ם טרח הרבה כדי לדבוק בהם. מובן שדרכו בעניין זה אינה מקובלת על הכול, ויש חוקרים הטוענים שבשל מאמציו להבדיל בין נרדפים בכל מצב, לעתים יש בהבחנותיו הסמנטיות משום חוסר דיוק.¹³ רוזנבלום (תשמ"ח) סבור כי גישתו של המלבי"ם גרמה לו, כלשונו: "להסתבך בהשערות פילולוגיות מלאכותיות ובהסברות בלשניות דקות, שלא היה להן בסיס מדעי" (שם, עמ' 100–101). סגל (תשי"ב, עמ' קיא–קיב) אף משייך את פרשנותו של המלבי"ם ל"פרשנות הגטו", המשקפת את תרבות הגטו כפי שנתפתחה בין לומדים חריפים במזרח אירופה.¹⁴ ביקורת של חוקרים הוטחה גם כלפי העירוב בפירושו של המלבי"ם בין פשוט ובין דרש, הלכה, אגדה, מוסר ופילוסופיה.¹⁵ לדעת מלמד (תשכ"ח, עמ' 82), עירוב זה נובע מבקאותו של המלבי"ם בכל אוצר הספרות היהודית והכללית. בניגוד לשוללים, קוגל (Kugel, עמ' 291–292) מתייחס בחיוב לגישת המלבי"ם, ורואה אותה כנובעת מן האופי הבסיסי של התקבולת, כגישה המיטיבה עם הטקסט, מחדדת אותו ומאפשרת הסברים הגיוניים לפסוקים רבים. לדברי קוגל, למרות הביקורת שהוטחה נגד גישת המלבי"ם אין בגישתו עיוות גדול יותר מהעיוות שבגישה הנוגדת, שהוצגה במאה ה-18 על ידי Robert Lowth, גישת "parallelismus membrorum", שהיא הגישה המודרנית המקובלת ביחס לתקבולת במקרא, ולפיה בצלע השנייה של תקבולת יש חזרה על התוכן שבצלע הראשונה.

מתיאור גישתו הסמנטית של המלבי"ם מתבהרת חתירתו הבלתי מתפשרת להבנת משמעויות של מילים ולהבחנה בין מילים נרדפות,¹⁶ המובלטת גם

לגישתו הסמנטית של המלבי"ם בספרו "יאיר אור"

בהצהרתו המפורשת ב"מבוא המחברת", ההקדמה לפירוש ספר ישעיה: ¹⁷ "עד לא קרבתי אל המלאכה היקרה הזאת מלאכת הקדש לפרש ספרי ה' ולבארם, יצאתי תחלה לתור ולדרוש על גדרי השמות והמלות והפעלים אשר באו בספרי הקדש, עד שיתברר לי גדריהם ומהותם בידיעה ברורה".

המלבי"ם עסק במילים נרדפות לא רק במסגרת פרשנותו למקרא והוא אף הקדיש לנושא זה מקום בשני חיבורים נפרדים.¹⁸ החיבור הראשון, "אילת השחר", המופיע כהקדמה לפירוש המלבי"ם לספרא, מדרש ההלכה לספר ויקרא, משמש מבוא לפירושו של המלבי"ם ככלל. בחיבור זה מוצגים תרי"ג סימנים, שהם כללי התורה שבעל פה שניסח המלבי"ם בעקבות עיונו בספרא. בתוך תרי"ג הסימנים, רמ"ח סימנים מוקדשים לתחומי לשון שונים (שימוש הלשון, הרכבת המאמרים וחיבור המשפטים), ושס"ה סימנים מוקדשים לביאור השמות והפעלים הנרדפים המצויים בספר ויקרא.¹⁹ כללים אלה הם למעשה עקרונות הפירוש של חז"ל בעינינו במקרא במסגרת דרשותיהם. חלק מן הכללים הללו נבחנו בידי קדרי (תשכ"ד)²⁰ ובידי מושקוביץ (תשנ"ח).²¹ החיבור השני, "יאיר אור", פורסם בוורשה בשנת 1892 לאחר פטירת המלבי"ם ומוקדש למילים נרדפות במקרא. לפי שער הספר, נכללים בו 662 שמות ופעלים נרדפים, המאורגנים בקבוצות. הקבוצות מסודרות אלפביתית לפי הפריט הראשון בקבוצה.²²

ב. עיון בסעיפים המוקדשים לפעלים בספר "יאיר אור"

המאמר פורש עיון בשיטתו הסמנטית של המלבי"ם בהגדרת משמעויות מילים ובהבחנה בין מילים נרדפות בספר "יאיר אור". בפרק א לעיל תוארה הביקורת כלפי גישתו הסמנטית של המלבי"ם וכלפי שיטת פרשנותו. בפרק זה אני נענית לקריאתו של מושקוביץ (תשנ"ח, עמ' 177), המציע לבדוק בדרך אובייקטיבית את שיטתו של המלבי"ם כדי לבחון את הספקות המתעוררים לעתים ביחס להגדרותיו ולהבחנותיו. נראה שלמרות הביקורת יש מקום להתחקות אחר גישתו הסמנטית המיוחדת, החותרת, כאמור, להבנת משמעויות של מילים ולהבחנה בין מילים נרדפות. העיון להלן מתמקד בבדיקת קבוצות הפעלים בספר.

ב.1 הסעיפים המוקדשים לפעלים

בספר "יאיר אור" נכללים 277 פעלים מקראיים,²³ המובאים קבוצות-קבוצות ב-104 סעיפים.²⁴ כל אחת מן הקבוצות בסעיפי הספר מכילה שניים עד עשרה פעלים, וברוב הסעיפים (64%) שני פעלים כגון "בָּגַד, פָּשַׁע" (ד, עמ' 26). כחמישית (18%) מן הסעיפים מונים שלושה פעלים כגון "כָּבַס, רָחַץ, הִדִּיחַ" (א, עמ' 73). סעיפים המונים חמישה פעלים ומעלה נדירים, והסעיף הגדול ביותר מחזיק עשרה פעלים: "רָאָה, הִבִּיט, עוֹיֵן, פָּנָה, מָצִיץ, צָפָה, שָׁאף, שָׁגַח, שָׁקַף, שׁוּר" (א, עמ' 95-96). ברוב הסעיפים נידונים פעלים נרדפים, מוגדרות משמעויותיהם ומוציגים ההבדלים ביניהם. אבל קיימים סעיפים אחדים משני סוגים נוספים: (א) סעיפים המציגים פועל אחד עם מיליות יחס שונות ודנים בהבדלים בין ההצרכות השונות כגון: "לָחַם-ב', עַם-אָת-עַל" (ט, עמ' 80) ו"הִשְׁתַּחֲוּה-ל-עַל" (יט, עמ' 51), וכך למשל, בסעיף השני מבחין המלבי"ם בין שימושי של השתחווה בבואו עם ל- ועם על ומדגים אותם – "השתחווה הנקשר בלמ"ד, מורה הלמ"ד על עצם המקבל הכבוד [...] השתחווה שאחריו על, מורה שטח המקום שעליו השתחווה [...]"; (ב) סעיפים המציגים שני בניינים משורש אחד ודנים בהבדלים בין הבניינים השונים, כגון: "הִלָּךְ, הִתְהַלָּךְ" (י, עמ' 49), "לְנִטּוֹת, לְהִטּוֹת" (יג, עמ' 81-82), "קָטַר, הִקְטִיר" (א, עמ' 94) ו"שָׁלַח, שָׁלַח" (ה, עמ' 102-103), וכך למשל, בסעיף השלישי המלבי"ם מבחין בין קיטר להקטיר מבחינת נסיבות הפעולה:

פעל קטר בא בפעל [=בפעל] ובהפעיל, ואחרי העיון בכ"מ שמדבר מהקטרה ע"ג המזבח בא בהפעיל, ובכ"מ [=ובכל מקום] שמדבר מהקטרה בבמה או לע"ז [=לעבודה זרה] בא בפעל, רק בב' או בג' מקומות יוצא מן הכלל שבא הקטרה בבמה לע"ז בהפעיל, והכוונה שמקטיר ע"י אחרים.²⁵

הנושאים הנידונים בשני סוגי הסעיפים הללו, הצרכת הפועל והופעת השורש בבניינים שונים, מזכרים לעתים גם בסעיפים מן הסוג הרגיל והרווח, המוקדשים להגדרת משמעויות הפעלים ולהצגת ההבדלים ביניהם.²⁶ כל סעיף בנוי מדיון קצר יחסית בקבוצת הפעלים, המחזיק בדרך כלל על שורות אחדות. דיון קצר מאוד עשוי להסתכם בשורה או שתיים, ודיון ארוך, האופייני לקבוצות מרובות פעלים, עשוי להתארך עד לכדי שני עמודים. כך למשל, הסעיף הדין בשני הפעלים "בָּגַד, פָּשַׁע" (ד, עמ' 26) מחזיק שתי שורות,

לגישתו הסמנטית של המלבי"ם בספרו "יאיר אור"

ואילו הסעיף הארוך ביותר, הדין בעשרת הפעלים, מתפרש על פני כשני עמודים (א, עמ' 95–96).

ב. מבנה הסעיפים המוקדשים לפעלים

מתכונת הסעיפים המוקדשים לפעלים, המתוארים במאמר זה, אינה אחידה מבחינת המבנה ומבחינת הניסוח. זאת בשונה מן המקובל במילונים או בתזאורוסים בני זמננו. במאמר יסוד של רובינשטיין (תשל"ז) בתחום תיאור משמעות הפועל הוא קובע כי בהגדרת משמעות של פועל יש לציין את משמעותו הבסיסית, המשותפת לו ולכל הפעלים המשתייכים לקבוצתו הסמנטית, בצד המשמעות הספציפית שלו, המבחינה בינו ובין יתר הפעלים בקבוצתו. בורוכובסקי (תשנ"ז) מונה את המשמעות הבסיסית ואת המשמעות הספציפית כשניים מן ההיבטים האמורים להופיע בהגדרת משמעותו של ערך פועלי במילון. הציפייה הייתה כי גם בסעיפי הספר "יאיר אור" תבוטאנה הן המשמעות הבסיסית של קבוצת הפעלים הנדונה הן המשמעות הספציפית של כל אחד מפועלי הקבוצה.

(1) מרכיבים בסיסיים בסעיפים

למרות היעדר מתכונת אחידה לסעיפים אפשר להבחין בהם במרכיבים עקרוניים אחדים, שיתוארו ויודגמו להלן:

(א) הגדרות למשמעויות הפעלים – הגדרות מסוג זה מוצגות בכל הסעיפים. המלבי"ם משתמש במונחים שונים כדי להגדיר את המשמעויות, והרווחים בהם הם **מציין ומורה**, המשמשים אותו לאמירות כגון: 'פועל מסוים מציין או מורה דבר מה'. בין המונחים הנוספים המשמשים את המלבי"ם בהגדרותיו מצויים: **בא, הונח, יפול, מדבר, עניינו, הוראתו, גדרו ועיקרו**.²⁷ לדוגמה: בסעיף "בָּגַד, פָּשַׁע" (ד, עמ' 26) משמשים בהגדרות שני המונחים הרווחים: "הפעל בגד, יורה המרמה נגד ברית ריעים, אוהבים, או נגד ברית איש ואשתו, לא כן פשע, הוא יציין מרד ופריקת עול העבד נגד אדוניו" (ההדגשות כאן וביתר הציטוטים במאמר הן שלי, ר"ש); ובסעיף "טָמֵן, צָפֵן, חָבֵא, סָתַר" (א, עמ' 66–67) משמשים בהגדרות מונחים שונים: "צפן, מציין שמעלימו מן עין רואים [...] סתר, מורה על העלם מקום דבר הנסתר, אף שאינו טמון ומכוסה [...] הפעל חבא, שבא רק על אדם הנחבא ומתחבא".

(ב) הגדרות למכנה המשותף של הפעלים – המכנה המשותף של

הפעלים מבטא את המשמעות הבסיסית של הקבוצה, והגדרתו אינה רווחת בסעיפי הספר. ב-80% מן הסעיפים (74 מתוך 92 סעיפים) אין התייחסות מפורשת לדמיון בין הפעלים ואין הגדרה של הדמיון. את היעדר ההתייחסות לדמיון בין הפעלים אפשר להסביר בכך שעצם הכללת הפעלים יחד בקבוצה אחת מלמדת על קיום הדמיון. קשה יותר להסביר את ההיעדר של הגדרת הדמיון, אולי הוא תוצאה של הנטייה להדגיש את ההבחנות בין הפעלים על פני הדמיון ביניהם. בחמישית מן הסעיפים יש התייחסויות מפורשות לדמיון בין הפעלים או הגדרה של הדמיון (18 סעיפים = 20%), ואז משתמש המלבי"ם במונח **משתתף**²⁸ כגון: פועל אחד משתתף עם פעלים אחרים או פעלים אחדים משתתפים בהוראה מסוימת. לדוגמה, בסעיף "אָנָה, קָרָה" (לב, עמ' 18): "אנה, **משתתף** עם קרה, שמורים שניהם על המצאת איזו סבה"; ובסעיף "פָּנַע, עָנָה" (י, עמ' 75): "הפעלים השנים האלה **משתתפים**, שמורים הכניעה והשפלות בעצם הנכנע והנענה".

(ג) הצגת הבחנות בין הפעלים – הצגת ההבחנות נועדה להגדיר את המשמעויות הייחודיות של הפעלים השונים בקבוצה, והיא מצויה, כצפוי, בכל הסעיפים. ההבחנות מובעות באמצעות מונחים מגוונים, שחלקם נפוצים יותר מאחרים. בנפוצים: **הבדל** – 'יש הבדל בין פועל אחד לפועל אחר', **נבדל** – 'פועל אחד **נבדל** מפועל אחר', בזאת/בזה **ייבדלו**, ובין השכיחים פחות: (למען) **(ל)הבדיל**, וזה **המבדיל**, ובוזה נגדרו **וישתנה מ-**. בין ביטויי הניגוד מצויים בהגדרותיו: **לא כן, מה שאין כן / משא"כ, אבל, אך, לעומת ואולם**. כך לדוגמה, בסעיף "תָּפַשׁ, אָחַז, הִחְזִיק" (ה, עמ' 107): "וה**הבדל** בין אחז ותפש, שתפש מורה שאוחז דבר הרוצה לישמט ממנו ולברוח, **מה שאין כן** אחז המורה רק אחיזה בדבר מה; אחז נמצא על עצמיים הגיוניים **לא כן** תפש"; וכך בסעיף "פָּנַע, עָנָה" (י, עמ' 75): "**רק בזאת יבדלו** שהנכנע ידובר ממנו ביחס ההצטרפות [...] **אבל** ענה יציין הכנעת הגוף בסבת עצמו".

(ד) הדגמות למשמעויות הפעלים ולהבחנות ביניהם – בכשליש מן הסעיפים (35%) אין ציטוטי פסוקים כלל, ובתוך סעיפים אלה באים בדרך כלל שני פעלים בלבד, כדוגמת הסעיף "פָּגַד, פָּשַׁע" (ד, עמ' 26). ביתר הסעיפים מופיעים לרוב שניים עד חמישה ציטוטי פסוקים.²⁹ הסעיפים מרובי הציטוטים, המכילים למעלה מעשרה פסוקים, מוקדשים לקבוצות גדולות יותר של פעלים, לארבעה פעלים ומעלה. כך לדוגמה, בסעיף ארבעת הפעלים "טָמַן, צָפַן, חָבֵא, סָתַר" (א, עמ' 66–67) יש חמישה-עשר ציטוטי פסוקים. לעתים כדי

לגישתו הסמנטית של המלבי"ם בספרו "יאיר אור"

להבהיר שהציטוטים המובאים הם מעט מן הציטוטים שאפשר להדגים מעיר המלבי"ם בצד הציטוטים: "וכן הרבה", "וכדומה", "וכאלה עוד רבים" ועוד. כך למשל בסעיף האחרון מובאת ההערה "ועוד רבים" בצד ששת הציטוטים המוצגים אחרי הגדרת השורש חב"א.

להבאת הציטוטים מטרות שונות. רוב הציטוטים נועדו כמובן להבהיר את הגדרת משמעויות הפעלים ואת ההבחנות ביניהם. עם זאת יש ציטוטים, המבהירים את הופעת מילות היחס עם הפעלים. כך לדוגמה בסעיף "רָאָה, הָבִיט, עוֹזֵן, פְּנָה, מְצִיץ, צָפָה, שָׁאף, שָׁגַח, שָׁקַף, שׁוֹר" (א, עמ' 95–96) המלבי"ם מסביר את הופעת המילית את עם הפועל ראה ואת הופעת המילית אל עם הפועל הביט ומדגים באמצעות פסוק, שמופיעים בו שני הפעלים עם מילות היחס שלהם:

ודע כי פעל ראה נקשר עם את, ופעל הביט עם אל בכ"מ [=בכל מקום], והביט אל נחש הנחשת וראה אותו (במדבר כא ט), כי הראיה המוחשת תפעול ותתפעל מניצוצים הפוגשים מן המובט בעין המביט, שעל זה מורה מלת הפעול את, לא כן ההבטה המחשביית שקשורו עם המובט הוא הגיוני לא במציאות.

ויש גם ציטוטים המבהירים הבחנות בין בניינים שונים מאותו שורש. כך לדוגמה בסעיף "אָבַד, פָּלַע, פָּלַק, שָׁמַד" (א, עמ' 3–5) המלבי"ם מבחין בין אב"ד בקל ובהפעיל ומדגים את ההבדלים באמצעות ציטוטים.³⁰ נוסף לכך יש סעיפים המציגים פסוקים שבהם שני פעלים או יותר מביין הפעלים שבסעיף, והמלבי"ם מסביר בהם את סדר הופעת הפעלים בפסוק. לדוגמה, בסעיף "טָמַן, צָפַן, חָבַא, סָתַר" (א, עמ' 66–67) מובאות תחילה ההגדרות של הפעלים טמן וצפן: "הטומן דבר יכסהו בעפר או בקש שלא יראוהו, אף שידעו מקומו איה. צפן, מציין שמעלימו מן עין רואים, שלא יהיה צפוי". אחריהן מוצג פסוק מיהושע שבו מופיע צפן ואחריו טמן, והמלבי"ם מסביר את הסדר באופן הבא: "ועז"א [=ועל זה אמר] יהושע (ב ד) ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו (תחלה), בכדי שלא יהיו צפויים לעין רודפיהם, ואח"כ ותטמנם בפשתי העץ, כסתה עליהם בפשתי העץ".

התייחסות מפורשת ומפורטת בצורה יוצאת דופן לסדר הופעת פעלים מאותה קבוצה מצויה בסעיף "אָסַף, אָגַר, כָּנַס, קָבַץ" (לג, עמ' 18–20), המוקדש לפעלים לוקטיביים-סימטריים, שתוארו במאמריהם של רובינשטיין

(Rubinstein 1976) ושל בורוכובסקי (תשמ"ח). הסעיף נפתח בהצגת ההבדל בין משמעויות הפעלים **קיבץ** ו**אסף**: **קיבץ** מציין איסוף של דברים נפרדים לצורך הבאתם למקום אחד, ו**אסף** מציין הכנסה של דברים פנימה. לאחר מכן מציג המלבי"ם פסוקים שסדר הפעלים בהם הוא **קיבץ** ואחריו **אסף** וקובע כלל מפורש באשר לסדר:

כי הקיבוץ קודם אל האסיפה, תחלה מקבצים הנפרד, ואח"כ מאספים ומכניסים אותו הביתה. ולפי זה לא יאות לבעל הלשון לומר בשום מקום אסוף ואקבץ דברי פלוני, וצ"ל [=וצריך לומר] ואקבץ ואאסף, וכשאומר לא אקבץ ולא אאסף ג"כ [=גם כן] אין נכון, כי אם לא יקבץ כ"ש [=כל שכן] שלא יאסף.

בהמשך מציג המלבי"ם את משמעותו של הפועל **כנס** לציון איסוף למקום סגור, ואחר כך הוא מציג כלל נוסף לגבי הסדר של שלושת הפעלים:

וסדר הלשון "מקבץ, מאסף, מכניס", שמי שאומר פלוני "קבץ, אסף וכנס" כסף וזהב, נאמר שדקדק בלשונו ולא כפל דבריו, בהיותו הולך על הסדר, שקבצו ממקומות פרודים, ואספו לתוך ביתו, וכנסו לתוך אוצרו, שלא יוציאנו משם, ומי שלא יסדר דבריו על הסדר הזה יצא מן גדר האמת.

יש לציין, כי המלבי"ם מביא לעתים דרשות חז"ל על פסוקים, דרשות שיש בהן התייחסות מפורשת למשמעויות הפעלים. למשל, בסעיף "רָאָה, הָבִיט, עוֹיֵן, פָּנָה, מִצִּיץ, צָפָה, שָׁאָף, שָׁגַח, שָׁקַף, שׂוּר" (א, עמ' 95–96) מובא קטע ממדרש איכה רבה על הפסוק "הביט (הביטה – ק') וראה את חרפתנו" (איכה ה 1), המבחין בין הבטה מקרוב לראייה מרחוק, וכן קטע ממדרש בראשית רבה על הפסוק "הבט נא השמימה" (בראשית טו 5), המציין שהבטה היא מלמעלה למטה.³¹

(2) מרכיבים נוספים בסעיפים

נוסף לארבעת המרכיבים הבסיסיים שתוארו, יש בחלק מן הסעיפים התייחסות לנושאים נוספים, שיש בהם כדי לאשש את המרכיבים המרכזיים בסעיפים, והיינו את הגדרת משמעויות הפעלים ואת ההבחנות בין הפעלים:

(א) ציון משמעויות נוספות של הפועל – בחלק מן הסעיפים מוצגת משמעות הנוספת על משמעותו הבסיסית הרווחת של הפועל תוך ציון הקשר

לגישתו הסמנטית של המלבי"ם בספרו "יאיר אור"

בין המשמעויות. המשמעות הנוספת היא מטפורית והמלבי"ם מכנה אותה "מושאלת". כך לדוגמה, בסעיף "אָכַל, שָׁרַף" (יט, עמ' 15) מציין המלבי"ם משמעות נוספת של הפועל אכל בהקשר של שרפה – ומסביר את הקשר בין שרפה לאכילה לפני שהוא מסביר את משמעותו של הפועל שרף: "פעל אכל, הונח על כליון הגוף הנאכל, והושאל על שרפה, מצד ששניהם יורו איבוד העצם מקצה לקצה, ורק בזאת יבדלו, שפעל שרף, מורה [...]". כך גם בסעיף "אָסַף, אָגַר, פָּנַס, קָבַץ" (לג, עמ' 18–20) מצוינות שתי משמעויות נוספות של אסף, זו המציינת את רפואת המצורע וזו המציינת את גוייעת הצדיק, ומוסבר הקשר ביניהן לבין המשמעות הבסיסית של הפועל:

אבל לשון אסף אינו על הקיבוץ רק על האסיפה מן החוץ אל הבית, או אל המקום שמכוונים לתתו שם [...] וכן הושאל אסף על רפואת המצורע ע"ש שקודם לכן הוא מחוץ למחנה [...] וכן גויעת הצדיק על שנכנס מהחוץ אל מנוחת אבותיו [...] ³²

(ב) התייחסות להצרכה התחבירית של הפועל – בחלק מן הסעיפים מוצגת התייחסות להצרכה התחבירית של הפועל, הקשורה בשני נושאים: הנושא הראשון הוא קיום משלים או היעדרו בצד הפועל. בסעיף "אָבַד, פָּלַע, פָּלַק, שָׁמַד" (א, עמ' 3–5) מוסברת הופעתו של הפועל אבד עם תיאור מקום או בלעדיו בהתאם למשמעויותיו השונות: "[...] רק בכל מקום שלא נזכר יחס המקום אחריו, מורה על אבדה מכל העולם, שעל זה לא יצדק יחס המקום אחר שנאבד מכל המקומות, ולא תתיחס אבדתו אל מקום פרטי [...]". בסעיף "עָנָה, הָשִׁיב" (ז, עמ' 91) מוסברת הופעתו של הפועל ענה עם מושא או בלעדיו בהתאם למשמעויותיו השונות: "[...] ענה שאחריו פעול, לא הוסיף דברים חדשים [...] ענה שאחריו אין פעול, לרוב הוסיף דברים חדשים [...]". בסעיף "חָדַל, מָנַע, חָשַׁף, שָׁבַת, פָּלָא" (ה, עמ' 56–57) מוסברת הופעתו של הפועל חדל עם מקור נטוי בהתאם למשמעותו לעומת פעלים אחרים בקבוצתו שאינם באים בהשלמה זו: "[...] חדל מניעת הנושא בעצמו, בין מלפעול ונקשר אז עם המקור הבא בלמ"ד או מ"ם בכל"ם בראשו [...] הוא שלא רצה לעשות בעתיד, שע"כ פעל חדל נקשר תמיד עם פעל אחר במקור [...]". הנושא השני הוא מילית היחס המוצרכת על ידי הפועל. המלבי"ם מגדיר את ההצרכה התחבירית של פועל ומדגים אותה רק כאשר יש בה כדי לחזק את הגדרת משמעויות הפועל או את ההבחנה בין משמעות הפועל לבין משמעות פועל אחר. כך

למשל, בסעיף "חָלֶף, עָבַר" (כ, עמ' 61) מוסברת הופעתו של הפועל **עבר** עם המיליות **את** וב- בהתאם למשמעויותיו השונות: "אם עובר מקום מקצה לקצה, אז נקשר הפועל עבר עם את [...] ובמקום עצמו, נקשר עם ב' [...]".³³ כך גם בסעיף "לֹא תִשִּׁיג, לֹא תִגִּיעַ יְדוֹ" (ב, עמ' 79), שבו מוסבר ההבדל בין הופעתו של הפועל **השיג** עם **את** לבין הופעתו של הפועל **הגיע** עם **אל** בהתאם להבדל בין משמעויות הפעלים: "השגה היא פעולה נעשית בעצם הפעול, ונקשר עם מלת את, שמשיג את הדבר. ההגעה, היא בעצם הפועל ונקשר עם מלת אל, שמגיע אל הדבר".³⁴

(ג) קישור הפועל לחלקי דיבור אחרים מאותו השורש – בחלק מן הסעיפים הפועל הנידון מקושר לחלק דיבור אחר מאותו שורש, בדרך כלל מקושר הפועל לשם, והקישור מחזק את הגדרת משמעות הפועל. כך לדוגמה, בסעיף "זָחַל, יָרָא" (ג, עמ' 52) המלבי"ם גוזר את השם **זחל** מן הפועל, מגדיר את משמעות השם ומקשר אותה למשמעות הפועל: "מהשם הנגזר מפעל זה זחל, שמורה על הרמש הרומש על האדמה, נקל לדעת כי הפעל יורה על יראה מצד השפלות וההכנעה שבעצם הירא".³⁵ הזיקה שיוצר המלבי"ם בין שני השורשים עולה גם מן המילונים המקראיים, המציגים שני שורשים נפרדים: I זחל – Koehler and Baumgartner 1994) be anxious – II זחל, creep, crawl – ובדומה לכך Brown et al. 1906 וקדרי תשס"ו). במילונים מצוין שהשורשים הומונימים (לראשון מקביל **זחל** בארמית ולשני – **דחל**), אך השורש השני נובע מן הראשון (Brown et al. 1906 וקדרי).

(ד) קישור הפועל לפעלים משורשים אחרים – יש סעיפים המציגים את קרבת המשמעות בין פועל הנידון בהם לפועל משורש אחר, שאינו נידון בהם.³⁶ בסעיף "אָסַר, קָשַׁר" (לד, עמ' 20) מעיר המלבי"ם בסוגריים על הקשר בין השורשים אס"ר ויס"ר לאחר שהוא מציין את משמעות הפועל מן השורש הראשון: "פעל אסר [...] (ובזה משתתף עם הפעל יסר מנחי פ"י שמורה ג"כ על אסירת הנפש בהכרח) [...]"; ובסעיף "פָּרַשׁ, פָּתַר, בָּאָר" (ב, עמ' 93) מצוינת קרבת המשמעות בין פר"ש לפר"ש לאחר שמצוינת משמעות הפועל מן השורש הראשון: "פרש [...] והוא ענין אחד עם "פרש" בסי"ן [...]".

(ה) ציון משמעויות השורש בבניינים שונים – יש סעיפים המתיחסים להופעת שורשו של אחד הפעלים הנידונים בבניינים שונים ולא רק בבניין המצוין בכותרת הסעיף. כך למשל בסעיף "אָבַד, בָּלַע, בָּלַק, שָׁמַד" (א, עמ' 3–5) המלבי"ם מציג בהרחבה רבה את משמעויות אב"ד בבניינים קל,

לגישתו הסמנטית של המלבי"ם בספרו "אייר אור"

פיעל והפעיל ומדגים אותן:

ודע כי שם אבד בא בקל ופיעל והפעיל. והנה בקל יורה על שני פנים: (א) אבדת הקנין [...] (ב) אבדת העצם בעצמו [...] וההבדל בין אבד בבנין הכבד ובין האביד בהפעיל, הוא לדעתי כי אבד בפיעל יורה השחתת העצם בעצמו ע"י נושא אחר שמשחית ומכרית עצם אחד [...] מה שאין כך האביד בהפעיל, מורה מענין אבדה, שמאביד עצם אחד ממקומו הפרטי, או מן מקומו הכללי, שהוא מן העולם בכללו [...].

בסעיף "זְנַח, זָנַח, עָזַב" (י, עמ' 53) מוסבר ההבדל בין משמעות זנח למשמעות הזנית: "בקל, מורה שהעצם הנזנח מתועב ומשוקץ לזונח [...] וכשבא בהפעיל, מורה שעשה בעצם איזה רושם לבל יצא עוד למלאכתו [...]". בסעיף "בָּלַע, שָׁחַת" (טז, עמ' 32) מצוין שמשמעות הפועל בילע היא כמשמעותו של בלע: "בלע, בבנין הכבד משתתף עם הבנין הקל, בזה שמציין [...]".

(3) בדיקת ההבחנות הסמנטיות בין הפעלים בסעיפי הספר

לצורך הבחנה בין הפעלים הנידונים בסעיפים מציג המלבי"ם הבדלים בין הפעולות שמציינים הפעלים. את ההבדלים בין הפעולות אפשר לסווג כדלקמן:³⁷

(א) הבדלים בסוג הפעולה – הפעלים השונים מציינים פעולות שונות זו

מזו;

(ב) הבדלים בנסיבות הפעולה – הפעולות מתרחשות בנסיבות שונות;

(ג) הבדלים במקבל הפעולה – הפעולות חלות על מקבלי פעולה מסוגים

שונים;

(ד) הבדלים במטרת הפעולה – לפעולות מטרות שונות;

(ה) הבדלים בגורם לפעולה – הפעולות נעשות בשל גורמים שונים;

(ו) הבדלים בתוצאת הפעולה – הפעולות מביאות לתוצאות שונות;

(ז) הבדלים בעצמת הפעולה – אחת מן הפעולות חזקה מן האחרת.

להלן יודגמו סוגי ההבדלים:

בסעיף "בָּגַד, פָּשַׁע" (ד, עמ' 26) הפעלים מובחנים זה מזה בסוג הפעולה ובמקבל הפעולה: "הפעל בגד, יורה המרמה נגד ברית ריעים, אוהבים, או נגד ברית איש ואשתו, לא כן פשע, הוא יציין מרד ופריקת עול העבד נגד אדוניו"; פעלים אלה מציינים סוגים שונים של פעולות החלות על מקבלי פעולה שונים: הפועל בגד מציין פעולה של מרמה ביחס לאוהבים, ואילו פשע

מציין פעולה של מרד באדון. השוני בין הפעולות מתבטא גם בהגדרות שני הפעלים במילונים מקראיים: קליינס (Clines 1993) מגדיר את **בגד** – betray ואת **פשע** – rebel, וקדרי (תשס"ו) מגדיר את **בגד** כ"הפר אמונים" ואת **פשע** כ"מרד". גם בסעיף "פָּנַס, רָחַץ, הִדִּיחַ" (א, עמ' 73) הפעלים מובחנים זה מזה בסוג הפעולה ובמקבל הפעולה: "כבס, יציין הפעולה לנקות וללבן הדבר המכובס, ולכן בא תמיד על בגדים, לעומת פעל רחץ, שמציין שטיפה לבד, ולכן בא על רחיצת הגוף תמיד. נבדל מהם פעל הדיח, שמורה על הפעולה להסיר דבר המתביש ונקרש, כדם ופרש, מעצם המנוקה"; **כיבס** מציין אפוא פעולת ניקוי החלה על בגדים, **רחץ** מציין שטיפה של גוף, והדיח מציין הסרה של נוזל נקרש מעצם. הפעולות שונות וחלות על מקבלי פעולה שונים, והמלבי"ם אינו רואה צורך להדגים את ההבדלים הללו בפסוקים ומטעים: "ואין צורך במשלים, כי מעצמם מובנים די באר".

בסעיף "אָנָה, קָרָה" (לב, עמ' 18) ההבדל בין הפעלים נובע מנסיבות הפעולה, **קרה** מציין פעולה המתרחשת באופן מזדמן בעוד **שאינה** מציין פעולה מכוונת: "רק בזאת יבדלו, שקרה, הוא בלא סבה רק הזדמנות, ואנה, הוא המקרה הנמשך מאיזה סבה או מסבב, והאלהים אנה לידו (שמות כא יג), ר"ל [=רוצה לומר] ה' סבב שיבוא לידו, לא יאנה לצדיק כל און (משלי יב כא), לא יסובב לו".

בסעיף "פָּסָה, לָט" (יב, עמ' 76) הפעלים מובחנים בנסיבות הפעולה, וליתר דיוק בכלי המשמש לצורך הפעולה – רק הכיסוי זוקק כלי: "רק בזה יבדלו, שכסה מציין הכסוי בדבר העשוי להתכסות בו, ומוכן לכך. ולוט הוא בכל דבר המליט ומכסה העצם המתכסה, לבלי יראה לעין רואיו. הנה היא לוטה בשמלה (ש"א כא ט), וילט פניו באדרתו (מ"א יט יג)". בסעיף "פָּנַע, עָנָה" (י, עמ' 75) ההבדל בין הפעלים הוא בגורם לפעולה – פעולת הנכנע נגרמת עקב גורם בעל מעמד גבוה מן הנכנע, ואילו פעולת הנענה נובעת ממנו עצמו:

רק בזאת יבדלו שהנכנע ידובר ממנו ביחס ההצטרפות. השפל, החלש או העני, נכנע מפני הרם, הגבור והעשיר, שהם סבת הכניעה, ובלעדיהם לא יסובב שום שינוי בגוף הנכנע. הראית כי נכנע אחאב מלפני, יען כי נכנע מפני (מ"א כא כט) [...] אבל ענה יציין הכנעת הגוף בסבת עצמו, מטבעו עינוי עוני וענוה, גם בלי הצטרפות עצם אחר המסבב בו העינוי, נענית עד מאד (תהלים קיט קז), ונפש נענה (ישעיהו נח י) [...]

לגישתו הסמנטית של המלבי"ם בספרו "יאיר אור"

גורם הפעולה מצוין גם בהגדרות הפעלים במילונו של קדרי (תשס"ו): **נכנע** מוגדר שם כ"קבל מרותו של (האל, אדם); הכיר בשלטונו של"; ו**נענה** מוגדר כ"נכנע; היה כנוע, סבל".

בסעיף "יִשְׁתַּחֲוּהוּ, יִסְגֹּד" (יו, עמ' 73) מטרת הפעולה היא שמבדילה בין הפעלים: השתחויה מבוצעת לצורך הבעת כבוד, ואילו סגידה מבוצעת לצורך תועלת: "המשתחוה יכבד הדבר עצמו, והסוגד לא יכבד הדבר עצמו, רק ישוחח לפניו בדרך סגוליי, כפעולה סגוליית להשיג איזה תועלת". שני הפעלים הללו מובחנים גם מבחינת עצמת הפעולה – הסגידה פחותה מן ההשתחויה. המלבי"ם מסביר את הופעת שני הפעלים יחדיו בשני פסוקים: "סגדו אף ישתחוו" (ישעיהו מו ו), מבואר שהסגידה פחותה מהשתחויה, 'אף יפעל אל וישתחו עשהו פסל ויסגד למו' (שם מד טו), אל צד שעשהו לאל אמר וישתחו, ואל צד שעשהו פסל אמר ויסגד למו". בסעיף "כָּפַר, הִסִּיר-חַטָּאת" (יט, עמ' 77) הפעלים נבדלים מבחינת תוצאת הפעולה – לפועל השני יש תוצאה חזקה יותר מאשר לראשון: "[...] כפר, הוא לשון כיסוי, והשם הנגזר ממנו 'כפרת' בהוראתו יוכיח ומציין שמכסה המכפר על עון החוטא, משא"כ [=מה שאין כן] הסר חטאת, שמציין הסרת החטא לגמרי עד שלא יזכר ויפקד עוד".

ההבדלים מן הבחינות של סוג הפעולה, של נסיבות הפעולה ושל מקבל הפעולה הם הרווחים ביותר בהצגת ההבחנות בין הפעלים בסעיפי הספר. עם זאת בהבחנה בין הפעלים המלבי"ם אינו מתייחס כלל לשני נושאים. הנושא האחד הוא שכוחות הפעלים: בדרך כלל אין הוא מציין את מספר היקרויות של הפועל במקרא, וגם אי אפשר לדעת אם כל היקרויות הפועל נכללו בסעיף.³⁸ בהבחנות בין הפעלים אין גם התייחסות לשכיחותם היחסית. כך למשל בסעיפים שנידונו לעיל אין מוזכרת העובדה שהפעלים **כיסה** ו**השתחוה** הם הפעלים השכיחים במקרא בעוד שהיקרויות הפעלים **לט** ו**סגד** ספורות. וכאמור, אין בסעיפי הספר התייחסות לכך שפועל מסוים נוטה להופיע במקרא בסוג מסוים של טקסטים. כך למשל בסעיף "אָתָּא, בָּא" (מד, עמ' 24) אין מוזכרת העובדה שהפועל **אתה/אתא** מופיע בלשון השירה בלבד, בעוד המילונים המקראיים מציינים זאת (Brown et al. 1906 וקדרי תשס"ו).

בדיקת רוב סעיפי הפועל בספר "יאיר אור" מאפשרת לבחון באובייקטיביות את הביקורת שהוטחה במלבי"ם בשל חלק מהבחנותיו הסמנטיות בהתאם להצעתו של מושקוביץ (תשנ"ח, עמ' 178).³⁹ מן הבדיקה

עולה, שבלמעלה ממחצית מן הסעיפים הבחנותיו של המלבי"ם הן ברורות ומדויקות. חלק מן ההבחנות אומתו והושוו לתיאורים של קבוצות פעלים בספרות המחקר. כך למשל, בסעיף "רָאָה, הִבִּיט, עוֹיָן, פָּנָה, מִצִּיץ, צָפָה, שָׁאָף, שָׁנַח, שָׁקַף, שׁוּר" (א, עמ' 95–96) המלבי"ם מבחין בין שני הפעלים הראשונים בסוג הפעולה שהם מציינים: "ראה הוא ראות העין החושיי. ויפול גם על ראייה הפתאומית בלי כוונה. והבטה, פורט המשים לב על העצם לדעת ענינו ומהותו", כלומר, לרבריו **ראה** מציין את יכולת הראייה ואת הראייה הלא-מכוונת, בעוד שה**ביט** מציין את הראייה המכוונת. הבחנה זו היא ההבחנה הראשונית המוצגת בידי לנדאו (תשל"ד, עמ' 39–40) בתיאור השדה הסמנטי של פועלי הראייה בעברית, והבחנה דומה יש בתיאור פועלי הראייה בעברית החדשה בעבודתה של אלשיך (תשנ"ה, עמ' 1–55). דוגמה נוספת נמצאה בסעיף "טָמַן, צָפַן, חָבַא, סָתַר" (א, עמ' 66–67). המלבי"ם מגדיר שם בין היתר את שימושיהם של הפעלים **טמן** ו**חבא**: "הטומן דבר יכסהו בעפר או בקש שלא יראהו, אף שידעו מקומו איה [...] הפעל חבא שבא רק על אדם הנחבא ומתחבא". בהגדרות אלה נמצא ביטוי למאפיינים של פועלי ההסתרה בלשון המקרא (שמש תשס"ד).

עם זאת יש בספר סעיפים, שלכאורה אין בהם שלמות בהצגת הגדרות הפעלים ובהבחנות ביניהם. יש סעיפים שאחד הפעלים בהם אינו מוגדר מפורשות, או שהגדרתו אינה ברורה די צורכה, וזה קורה בעיקר כאשר אין בצד ההגדרות דוגמאות להבהרה. כך למשל, בסעיף "הָלַם, הִפָּה" (ז, עמ' 48): "במשלי (כג לה) הכוני בל חליתי, הלמוני בל ידעתי. כי הלם, יציין הכהה [=הכאה] חזקה עד שנפרדו אברי הרכבת עצם המוכה, ולזה יצייר, אף שהלמוני, בכ"ז [=בכל זאת] לא ידעתי". הפעלים מובחנים זה מזה בעצמת הפעולה: הפעולה שמציין **הלם** מתוארת כחזקה מן הפעולה שמציין **הכה**. אבל בסעיף אין הגדרה מפורשת של הפועל **הכה**, אולי משום שהמלבי"ם הושפע מן הפסוק שבתחילת הסעיף, שבו מופיעים שני הפעלים בתקבולת. מעיון בהיקריות אחרות של הפועל **הכה** מתברר שגם בו יש לעתים עצמה רבה כגון: "ויכהו האיש הִפָּה ופצַע" (מלכים א כ 37), "ואת מלכה הכה בחרב" (יהושע יא 10). דוגמה נוספת לאי שלמות נמצאה בסעיף "חָזַל, יָרָא" (ג, עמ' 52). הפעלים מובחנים מבחינת גורם הפעולה – **זחל** מציין פחד הנובע מתחושת שפלות, ואילו **ירא** מציין פחד הנובע מתחושת רוממות כלפי גורם הפעולה: "הפעל יורה על יראה מצד השפלות וההכנעה שבעצם הירא, לעומת הירוא, שהוא מצד

לגישתו הסמנטית של המלבי"ם בספרו "יאיר אור"

הרוממות ותוקף ועוז בעצם הנורא". בסעיף זה אין דוגמאות, וההגדרה לירא אינה שלמה, שכן בחלק מהיקריותו הוא מציין לא רק יראת כבוד, אלא גם פחד ודאגה כגון: "קום רד במחנה כי נתתיו בידך, ואם ירא אתה לרדת [...] (שופטים ז 9–10). בסעיף "חֶלֶף, עֵבֶר" (כ, עמ' 61) הפעלים מובחנים זה מזה בסוג הפעולה ובתוצאת הפעולה: "החליפה דרך ארעי ואינו עושה רושם, והעברה בקביעות". הבחנה זו אינה בהירה כל צורכה, ואפשר לשאול מהו השוני בין הפעולה הארעית לבין הפעולה הקבועה וכיצד הפעולה האחת מותירה רושם והאחרת לא. נוסף לכך, בכל אחד משלושת הסעיפים האחרונים המלבי"ם אינו מתייחס לעניין שכיחות הפעלים, כלומר אין הוא מבחין בין הפעלים מרובי היקריות – הכה, ירא ועבר, לבין הפעלים מעוטי היקריות – הלם, זחל וחלף. בסעיף השלישי אין התייחסות לעניין נוסף והוא סוגי הטקסטים: אין התייחסות בסעיף זה לבואו של הפועל חלף בעיקר בשירה במקרא, בשונה מן המילונים מקראיים (Brown et al. 1906 וקדרי תשס"ו) המעירים על כך.

ג. סיכום

מאמר זה בא לבחון את תפיסתו הסמנטית הפרשנית של המלבי"ם, הדוגלת בכך שאין כפל מילים במקרא והחותרת להעמיק בהבנת משמעויות של מילים ובהבחנה בין מילים נרדפות. בשל הביקורת שהוטחה נגד הגדרותיו ונגד הבחנותיו, נעשה במאמר ניסיון לבחון את תפיסתו של המלבי"ם בדרך אובייקטיבית כהצעתו של מושקוביץ (תשנ"ח, עמ' 178).

עיון בסעיפים המוקדשים לקבוצות פעלים בספרו של המלבי"ם "יאיר אור" הראה שהמלבי"ם מתמקד בעיקר בשני נושאים: בהגדרת משמעויות ובהבחנה בין הפעלים באותה קבוצה. את אלה הוא מדגים באמצעות פסוקים ולעתים הוא אף מסביר את סדר ההופעה של פעלים בפסוק. בדרך כלל בהבחנות בין פעלים מאותה קבוצה מגדיר המלבי"ם את ההבדל בין הפעולות שהפעלים מציינים מבחינת סוג הפעולה, נסיבות הפעולה ומקבל הפעולה. לחלק מהבחנותיו נמצא הד הן בהגדרות של משמעויות פעלים בידי מילונאים הן בתיאורים של קבוצות פעלים במחקר המודרני. תוך כדי עיסוקו בשני הנושאים לעיל מתייחס המלבי"ם לנושאים נוספים המשרתים אותו בעיסוקו המרכזי ובהם: ההצרכה התחבירית של הפועל וקישור הפועל למילים מאותו השורש. העיון בסעיפים שנבדקו בספר "יאיר אור" העלה שאכן בחלק מן הסעיפים אין

לכאורה שלמות בהצגה של הגדרות הפעלים ושל ההבחנות ביניהם. כן עולה מן העיון שיש נושאים שאין להם ביטוי בסעיפים, ובכלל אלה: שכיחות הפעלים והופעתם בסוגים מיוחדים של טקסטים. עם זאת ביותר ממחצית מן הסעיפים שנבדקו יש הבחנות ודיוקים ברורים ובהירים. נראה כי תוצאות הבדיקה השיטתית של הסעיפים עשויות לעדן את הביקורת שהוטחה כלפי גישתו של המלבי"ם ואף לחזק את תדמיתו כ"בעל טעם בענייני לשון", כהגדרתו של מלמד (תשכ"ח, עמ' 82).

הערות

- * לזכרו המבורך של סבי משה עזריאל נאמן ז"ל, אוהב תורה ולומדיה, מלומדי פירוש המלבי"ם.
- 1 רזונבלום (תשמ"ח, עמ' 23–24) טוען ש"מלבי"ם" אינו ראשי תיבות של שמו, אלא שהוא תרגום עברי לשם המשפחה "וויסר". ראו על כך גם פריש תשנ"ג, עמ' 370 הע' 3.
  - 2 הרחבה על תולדות חייו של המלבי"ם ראו בספרים ובחלקי ספרים שהוקדשו לתולדותיו, למשל: סורסקי תש"ס; וההקדמה של סורסקי בתוך רוטנברג תשל"ט, עמ' ט–כ; ישר תשל"ו; רזונבלום תשמ"ח, עמ' 1–87; שכטר תשמ"ג, עמ' 3–32. האוטוביוגרפיה של המלבי"ם נכתבה ב"הלבנון" כרך 2 1865.
  - 3 על ספריו וכתביו של המלבי"ם ראו גם בספרים שהוקדשו לתולדות חייו, המוזכרים בהערה 2. סקירה על ספריו ראו, למשל, אצל ישר תשל"ו, עמ' רפח–רצא; שכטר תשמ"ג, עמ' 33–164.
  - 4 על פירושו ועל שיטת פרשנותו ראה במקורות הבאים: טויטו תש"ם; מושקוביץ תשמ"ח, עמ' 165–169, 171; מלמד תשכ"ח; פריש תשנ"ג, עמ' 374–379; רזונבלום תשמ"ח, עמ' 88–160; שכטר תשמ"ג, עמ' 70–132; Kugel 1981, עמ' 288–292.
  - 5 ניסוח מוקצר זה מופיע ברוב שערי הספרים. ראו למשל ב"אוצר הפירושים על הנ"ך" מקראות גדולות, הוצאת פרדס, תל-אביב תשי"ז.
  - 6 לפי שכטר (תשמ"ג, עמ' 109), הסעיף הראשון מבאר את ייחודה של כל מילה, והסעיף השני מבאר את מקומן ההכרחי של המילים במאמר. העקרונות מוצגים ומתורגמים לאנגלית אצל קוגל (Kugel 1981, עמ' 288–290).
  - 7 נושא התקבולת במקרא נחקר חקירה מקפת, ואין זה המקום להרחיב עליו. אבישור (תשס"ב) מבהיר: "בזמן האחרון הייתה התקבולת למוקד בחקר המקרא בכלל ובחקר השירה המקראית בפרט וזכתה למחקר מסועף שלא זכה לו שום נושא מקראי" (שם, עמ' 27–28). וראה שם סקירה עדכנית על המחקר בנושא. אני מודה לד"ר רונית שושני שעוררה את התעניינותי בנושא זה.
  - 8 בהמשך ההקדמה המלבי"ם מציג שתי אפשרויות בעיקרון זה ומדגים אותן. הראשונה, "כפולים אשר המה נרדפים", נחלקת לשני מצבים: (1) שני משפטים המורכבים ממילים שמובן אחד ("מי פעל/ ועשה" – ישעיהו מא 4); (2) שני משפטים כפולים ("מהר שלל/ חש בד" – ישעיהו ח 1). האפשרות השנייה – "כפולים אשר אינם נרדפים" – נחלקת לשלושה מצבים: (1) כל אחד משני המשפטים הכפולים מורה על עניין שונה ("אנחם מצרי/ ואנקמה מאויבי" – ישעיהו 24); (2) שני המשפטים מציגים שני עניינים שנתהוו זה אחר זה, או זה

לגישתו הסמנטית של המלבי"ם בספרו "אייר אור"

- אצל זה בשני זמנים או בשני מקומות שונים ("כסוכה בכרם / כמלונה במקשה / כעיר נצורה" – ישעיהו 7; (3) המשפט השני מוסיף על הראשון ("הוי גוי חוטא / עם כבד עון / זרע מרעים / בנים משחיתים / עזבו את ה'" – ישעיהו א 4). האפשרויות מוצגות ומתורגמות לאנגלית אצל קוגל (Kugel 1981, עמ' 290–291).
- 9 בהמשך ההקדמה המלבי"ם מדגים עיקרון זה ממשפטים שונים המחזיקים שניים, שלושה וארבעה איברים.
- 10 שכטר (תשמ"ג, עמ' 72–78, 262–263) דן בהרחבה במניעים לחיבור הפירוש לתנ"ך – תגובה לפרורמים ולמשכילים.
- 11 הפרשנים המוצגים בעבודתו: ראשוני הפרשנים והמילונאים – מנחם בן סרוק, רב סעדיה גאון ור' יונה אבן ג'נאח; פרשני ספרד – ר' אברהם אבן עזרא, ר' משה בן נחמן ור' יצחק אברבנאל; פרשני פרובאנס – ר' יוסף קמחי, ר' דוד קמחי ור' יוסף אבן כספי; פרשני צפון צרפת – רש"י, ר' שמואל בן מאיר, ר' אליעזר בלגנצי ור' יוסף קרא. האס (תשס"ה) דן בסיבות השונות המביאות כל פרשן לזהות עקרונית את התופעה במקרא ובסיבות לכך שפרשנים מעירים על קיום התופעה לצרכים דידקטיים. ריבוי השיטות ביחס לתופעה בקרב פרשנים באסכולות השונות מעיד, לדעתו, על ריבוי השאלות והספקות של פרשנים לגביה.
- 12 לדברי האס (תשס"ה, עמ' 251–258), פרשני ספרד ראו בתופעה סגנון פואטי בהשפעת ההתפלמסות עם השירה הערבית, לעומת הפרשנים האחרים שבדק: פרשני פרובאנס לא דיברו עליה במונחים של אמנות ספרותית והסתפקו באפיון "לחזוק", ופרשני צפון צרפת כמעט שלא התייחסו למהותה הרטורית.
- 13 למשל, מלמד (תשכ"ח, עמ' 75–76) מציג הבחנות לא נכונות של המלבי"ם, כגון ההבחנות בין **אות למופת** ובין **קצין לראש**. ראה על כך גם מושקוביץ תשנ"ח, עמ' 177 והערה 13 בעמ' 167. בדיונו של קדרי (תשכ"ד, עמ' 101–110) בכמה מכללים מתחום השם בספרו "אילת השחר" הוא מעיר לעתים על אי-דיוקים.
- 14 התייחסות לדברי סגל ראה אצל פריש תשנ"ג ואצל מושקוביץ תשנ"ח, עמ' 165–169, 171. פריש קובע בסוף מאמרו: "בניגוד להערכתו של סגל [...], האומה פסקה את דברה בהעניקה למלבי"ם מקום של כבוד בין מפרשינו האחרונים" (שם, עמ' 379).
- 15 ראו מלמד תשכ"ח, עמ' 76–77, 82; סגל תשי"ב, עמ' קיב; שכטר תשמ"ג, עמ' 261.
- 16 על גישתו למילים נרדפות במקרא ראו צרפתי תשס"א, עמ' 19, 68; שכטר תשמ"ג, עמ' 109–113.
- 17 את העיון ב"גדרי השמות והמלות והפעלים" המלבי"ם מעמיד שם על שמונה עניינים. שניים מהם הם הצגת הבודלים בין מילים נרדפות ומציאת הייחוד של כל אחת מן המילים הנרדפות – עניינים ד ו-ה במניינו: "ד) הבודלי השמות ומלות והפעלים הנרדפים, והם שני שמות שהוראתם אחת גוי עם (א' ד') [...] ודומיהם רבים; (ה) הסגולות שיש לכל אחד מן הנרדפים שלא נמצא בזולתו, פעל ראה נקשר עם את ופעל הביט עם אל (ה', י"ב) [...]". העניינים האחרים חלקם סמנטיים וחלקם תחביריים: (א) הצגת גדר בסיסי לכל שורש; (ב) הסבר הופעת מיליות יחס שונות עם השורש; (ג) הבהרת המשמעויות השונות של הפועל בבניינים השונים; (ו) הסבר השינוי במשמעויות שמות ופעלים המתייחסים לה; (ז) תיאור משמעויות מילים ביחס למילים הסמוכות להן, בעיקר בצירופים כבולים; (ח) הצגת כללים בנוגע למקומן של מילים במשפט. הגדרות לשמונת העניינים ראה אצל שכטר תשמ"ג, עמ' 109.

- 18 על יסוד הבחנותיו של המלבי"ם בפירושו ובחיבוריו בין מילים נרדפות נכתבו שני ספרים, המלקטים הבחנות ומרחיבים עליהן: ספרו של הער (תרל"ה), המלוקט מספרי המלבי"ם והגר"א, וספרו של גרינבוים (תשמ"ב), המלוקט מכלל ספרי המלבי"ם.
- 19 קרדי (תשכ"ד, עמ' 96–97 והערה 3) סבור שהשימוש במספרים תרי"ג, רמ"ח ושס"ה וכן במספר נ"ד במניין הפרקים (שהוא מספר פרשיות התורה) הוא שימוש מכוון ולא משכנע, משום שאין זה ברור שנכללו בסעיפים כל ענייני הלשון. לדעת שכטר (תשמ"ג, עמ' 98, 102), השימוש הסכמטי במספרים נועד להראות את תוקפם הבלתי מעורער של הכללים. רוזנבלום (תשמ"ח, עמ' 145) רואה בשימוש במספרים עניין "מלאכותי ומתוחכם".
- 20 קרדי (תשכ"ד) מציג את הנושאים של נ"ד הפרקים של "אילת השחר" (עמ' 97–101) וסוקר מבחר כללים מתחום תחביר השם (עמ' 101–110).
- 21 מושקוביץ (תשנ"ח, עמ' 172–173) מעיין בכמה מן הכללים: במספר אותיות השורש, בהופעת כינויים, בצורת השם לאחר המספר, בהופעת כי ואם במשפטי תנאי ובהערה על סדר המילים במשפט. עיין מורהב בנושאים אלה ובכמה נושאים אחרים מופיע אצל שכטר תשמ"ג, עמ' 102–108.
- 22 לא ברור מי בחר את הכותרות לסעיפי הספר ואם יש בהן שיטתיות בצורת הפעלים ובסדר הופעתם. מבחינת צורת הפעלים בכותרת, הצורה הרווחת היא צורת העבר (כגון 'גַעַש, רַעַש' – טו, עמ' 39) או המקור הנטוי של הפועל (כגון 'דָאָה, עוֹף' – ב, עמ' 40). יוצאת מכלל זה צורת שם הפועל בסעיף 'הַהוֹדוּת, לְהַלֵּל' (ז, עמ' 80). בסעיפים הבאים מופיע פועל אחד או שני פעלים שלא בצורה נפרדת אלא בתוך צירוף: "אָמַר קָלֵב, דִּבֶּר קָלֵב" (מו, עמ' 24), "כָּפַר הַסִּיר-תְּשֹׂאֵת" (ט, עמ' 77), "לֹא תִשֶׁג, לֹא תִגִּיעַ יְדוֹ" (ב, עמ' 79), "מָאָן, לֹא-אָבָה" (ב, עמ' 82). מבחינת סדר ההופעה של פועלי הקבוצה בכותרת, נראה שהמניע העיקרי לבחירת סדר הפעלים המוצגים הוא מיקומם האלפביתי, אך לעתים סדר זה מופר, אולי בשל שכיחות הפעלים.
- 23 מספר זה מצטמצם ל-269 כאשר מפחיתים את הפעלים, המופיעים בסעיף אחד שבו הפניה לדיון בפעלים אלה בסעיף אחר: הזוג "תָבֵא, סָתַר" (א, עמ' 55) נידון גם בסעיף 'טָמֵן, צָפֵן, תָבֵא, סָתַר" (א, עמ' 66); הזוג "חָשָה, דוּם" (לט, עמ' 65) – גם בסעיף 'דוּם, חָשָה, שָתַק" (ה, עמ' 40–41); והזוג "כָרַה, חָפַר" (כא, עמ' 78) – גם בסעיף 'חָפַר, כָרַה, חָצַב" (כו, עמ' 62). הפועל הראשון מן הזוג 'כָלָה, עָבַר" (ח, עמ' 74) נידון גם בסעיף 'אָפַס, כָלָה, תַם, גָמַר" (לו, עמ' 22); והפועל הראשון מן השלשה "פּוֹן, הֶקֶן, זָמַן" (ג, עמ' 73–74) – גם בסעיף 'יָסַד, כוֹן" (ו, עמ' 69). בסעיפים הבאים אין דיון בפעלים, אלא הפניה לסעיף אחר: בסעיף 'גָמַר, פִּס" (יד, עמ' 39) – הפניה לסעיף 'אָפַס, כָלָה, תַם, גָמַר" (לו, עמ' 22); בסעיף 'הִבֵט, הִשְגַח" (א, עמ' 47) – לסעיף 'רָאָה, הִבֵיט, עוֹן, פָנָה, מָצִיץ, צָפָה, שָאַף, שָגַח, שָקַף, שוּר" (א, עמ' 95–96); ובסעיף 'זָקָה, צָדַק" (ה, עמ' 52) יש הפניה לסעיף של שמות: "אָדָם, אָנוּש" (ו, עמ' 9–7).
- 24 מספר זה מצטמצם ל-101 כאשר מפחיתים את הסעיפים של הזוגות המופיעים גם כחלק מסעיף אחר, כמוסבר בהערה הקודמת.
- 25 כדי להקל על הבנת ציטוט זה וציטוטים אחרים במאמר נוספו בסוגריים מרובעים צורות המבהירות צורות לא בהירות בטקסט המקורי – ראשי תיבות, צורות חסרות ניקוד וכתיב שונה מן המקובל.
- 26 על סעיפים אלה ראה את הדיון להלן בפרק ב.2 בחלק (2) המוקדש למרכיבים נוספים בסעיפים.

לגישתו הסמנטית של המלבי"ם בספרו "אייר אור"

- 27 לעתים הגדרות הפעלים בנויות בצורת "הפועל הוא [...]" כשאחרי הוא עשויות לבוא מילים כדוגמת **לשון, עניין, בבחינת ודבר**. רווחות בהגדרות צורות שם פעולה וצורות שם האיגינט (מבצע הפעולה) במקום ציון הפועל, למשל בסעיף "אמר, צנה" (כו, עמ' 17) ההגדרות פותחות בשמות פעולה: "האמירה [...]" הציווי, "בסעיף 'אמר, דבר' (כו, עמ' 17) ההגדרות פותחות בשמות האיגינט "האומר [...]" המדבר.
- 28 יש מונחים נוספים לציון הדמיון או להגדרתו, כגון: **יתאחרו** בסעיף "אנה, קמד, חפץ, רצה, אכה" (ז, עמ' 9): "יובה תתאחדנה שתיהן, חמדה ותאוה, כי לא ממקור השכל תצאנה"; **נרדפים** בסעיף "קרה, חפר": "כשבאו נרדפים" (כא, עמ' 78); ובדומה לכך בסעיף "חפר, קרה, חצב" (כו, עמ' 62); **מוגבלים** בסעיף "יושב, שוכן" (יד, עמ' 72): "פעל שכן מוגבל אל פעל ישב".
- 29 יש להעיר שבכמה סעיפים נמצאו ציטוטים, שבהם פועל ששורשו אינו זהה לשורש המוצג בסעיף (אך לעתים קרוב לו במשמעות). כך לדוגמה בסעיף "נרה, נפץ" (יד, עמ' 54) מוצג ציטוט אחד עם הפועל **נפץ** ושניים עם הפועל **הפיץ**: "[...] והנפיצה היא בדברים המחוברים, כמו, ככלי יוצר תנפצם (תהלים ב' ט'), להפיץ אותם בגוים, ולזרות אותם בארצות (יחזקאל כ' כ"ג) [...]" וכן (שם כ"ב ט"ו) והפיצתי אותך בגוים וזריתך בארצות [...]" . וכך גם בסעיפים הבאים: ב"אנה, קכה" (מ, עמ' 24) ציטוט עם נקב ("נקבה שדרך עלי [בראשית ל' כ"ח]") כהדגמה לפועל **קבה**; ב"הדף, דקה" (ג, עמ' 47) ציטוטים עם **נדף** לפועל **הדף** (כגון: "עלה נדף [ויקרא כ"ו ל"ו]"); וב"הפליא, הקדיל" (יג, עמ' 49) ציטוט עם **הפלה** ("הפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים [שמות ט' ד']") לפועל **הפליא**.
- 30 עניינים אלה יתוארו להלן בסעיף החלק (2) המוקדש למרכיבים נוספים בסעיפים.
- 31 דרשות נוספות מוזכרות בסעיפים הבאים: "הפליא, הקדיל" (יג, עמ' 49), "ננת, עזב" (י, עמ' 53), "נרע, נטע, שתל" (טז, עמ' 54-55), "חדל, מנע, חשף, שבת, קלא" (ה, עמ' 56-57), "חשה, דום" (לט, עמ' 65) ו"קרה, חפר" (כא, עמ' 78).
- 32 וכן בסעיפים הבאים: בסעיף "חשף, גלה" (מב, עמ' 66) משמעות נוספת של **חשף** ("פעל חשף הונח עיקרו על שהמסיר דבר הדבוק על דבר [...] וממנו הושאל לכל המסיר והמגלה המכוסה בתמידות [...]"); בסעיף "שען, סמך, תמך, סעד" (ח, עמ' 105) משמעות נוספת של **סעד** ("ויעקרו על סעד דבר שאין בו רוח חיים לבל יפול, ומזה נשאל על סעד האדם שלא מדעתו רק מדעת הסועד [...]"); ובסעיף "מאס, מסה, מסס, מוק, מוג, נתך" (ג, עמ' 83) ציון קיומן של משמעויות נוספות של **מוג** בלי הצגתן ("מוג, מורה [...]"; וממנו הושאל על הוראות מליציות [...]).
- 33 וכן בסעיף "פגע, פגש, קרה, מצא" (א, עמ' 92-93) מוסברת הופעת שני הפעלים **פגע** ו**פגש** עם **את** ו**ב**- בהתאם למשמעויותיהם: "אמנם בין בשרש פגש ובין בשרש פגע יש חילוק, אם בא אחריו יחס הפועל, את, מורה שלא נגעו הגופים זה לזה בדבוק וחבור, ואם בא אחריו ב' השמוש, יחס שעם, מורה התאבקות גוף בגוף [...]" .
- 34 וכן בסעיף "נראה, הביט, עזן, פנה, מציץ, צפה, שאף, שנת, שקה, שור" (א, עמ' 95-96) מוסבר ההבדל בין הופעת **ראה** עם **את** לבין הופעת **הביט** עם **אל**: "ודע כי פעל ראה נקשר עם את, ופעל הביט עם אל בכ"מ [=ככל מקום] [...] כי הראיה המוחשת תפעול ותתפעל מניצוצים הפוגשים מן המובט בעין המביט, שעל זה מורה מלת הפועל את, לא כן ההבטה המחשביית שקשורו עם המובט הוא הגיוני לא במציאות".
- 35 וכן בסעיפים הבאים: בסעיף "אחר, בוש, מקמה" (יד, עמ' 14) גזירת הפועל **אחר** מן התואר **אחר**; בסעיף "אפס, פלה, תם, גמר" (לז, עמ' 22) גזירת הפועל **אפס** מן השם **אפס**; בסעיף "ארב,

- עֶקֶב" (לט, עמ' 23–24) גזירת הפועל **עקב** מן השם **עקב**; בסעיף "דָּלָה, שָׁאֵב" (ח, עמ' 41–42) גזירת השם **דלי** מן הפועל **דלה**; בסעיף "פֶּפֶר, הֶסִיר-תְּטָאת" (יט, עמ' 77) גזירת השם **כפורת** מן הפועל **כיפר**; ובסעיף "רָאָה, הֵבִיט, עוֹנֵן, פָּנָה, מְצִיץ, צָפָה, שָׁאֵף, שָׁגַח, שָׁקַף, שוּר" (א, עמ' 95–96) גזירת השם **צופים** מן הפועל **צפה**.
- 36 בסעיף "מָאָס, מָקָה, מָסַס, מוֹק, מוּג, נִתְּף" (ג, עמ' 83) מוצג הקשר בין שלושה פעלים הנידונים בסעיף: "מסס מורה [...] וממנו נגזרו גם הגזרות השנים מאס מסה [...]".
- 37 הבדיקה התמקדה בסעיפים מן הסוג הרווח, הסעיפים המציגים קבוצות פעלים. לא נכללו בבדיקה שני סוגי הסעיפים הרווחים פחות, המוזכרים בפרק ב.1 לעיל, וכן לא נכללו בבדיקה הסעיפים שהמלבי"ם מצטט בהם את דברי קודמיו או מסתמך עליהם, מאחר שמטרת הבדיקה הייתה למצוא את גישתו הסמנטית האישית של המלבי"ם. ב"סדר המחברת" שלפני ספר ישעיהו המלבי"ם מזכיר שני ספרים שקדמו לו בעיסוק במילים נרדפות: "גן נעול" (1765) של נפתלי הירץ ויזל (רנה"ו; 1725–1805) ו"יריעות שלמה" (1784) של שלמה פפנהיים (רש"ף/פ; 1740–1814). על שני הספרים ראו גם פריש תשנ"ג, עמ' 376; רוזנבלום תשמ"ח, עמ' 100–101, 195; שכטר תשמ"ג, עמ' 110 והערה 138 בעמ' 130. בכמה מסעיפי הספר המלבי"ם מסתמך על שני המחברים (על רש"ף בשמונה סעיפים ועל רנ"ו בארבעה סעיפים) ועל מחברים נוספים (על שד"ל בשישה סעיפים ועל רד"ק בסעיף אחד).
- 38 יוצאים מכלל זה: הסעיף "טָרַח, יָגַע, עָמַל, עָיַף, לָאָה" (ב, עמ' 67), המציין את מספר ההיקריות של השורש טר"ח ("טרח, מצאנו פ"א בפעל [...] וב"פ בשם טר"ח"); הסעיף "פּוֹן, הֶכֶן, זִמֵּן" (ג, עמ' 73–74), המציין שלצירוף **לעתים מזומנים** שלוש היקריות במקרא; וכן הסעיף "אָסַף, אָגַר, כָּנַס, קָבַץ" (לג, עמ' 18–20), המבהיר שכל היקריותיו של הפועל **כינס** הוצגו בסעיף ("ובזה הבאנו כל מקום שנזכר לשון כינוס בתנ"ך שכולו עד"ז [=על דרך זה]") והמונה את כל היקריותיו של הפועל **אגר** לאחר ההקדמה "ואלה מקומותיו בתנ"ך".
- 39 הביקורת שהוטחה במלבי"ם מתוארת בפרק א, והצעתו של מושקוביץ מתוארת בתחילת פרק ב.

מראי מקום

- אבישור י', תשס"ב, החזרה והתקבולת בשירה המקראית והכנענית: התבניות הסגנוניות של החזרה בצלעות החרוז והתפתחות דפוסי התקבולת, תל אביב, פרסומי מרכז ארכיאולוגי.
- אלשיך א', תשנ"ה, "פועלי החושים בספרות העברית בת זמננו: עיון תחבירי-סמנטי", עבודת מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.
- בורוכובסקי א', תשמ"ח, "עיון בפעלים לוקאטיביים-סימטריים", **לשונונו נב**, עמ' 75–80.
- בורוכובסקי א', תשנ"ז, "הסמנטיקה של הפועל במילון", **חלקת לשון** 23, עמ' 49–66.
- גרינבוים י', תשמ"ב, הכרמל: אוצר החכמים בלול מתוכן כל ספרי המלבי"ם כלליהם ופרטיהם, ירושלים, המסורה.

לגישתו הסמנטית של המלבי"ם בספרו "אייר אור"

האס י', תשס"ה, "מודעות ויחס ל'כפל ענין במלות שונות' כתופעה אופיינית לסגנון המקראי בפרשנות המקרא היהודית בימי הביניים", עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.

הער ש"ז, תרל"ה, לקוטי שושנים: פירוש על שמות הנרדפים אשר נמצאו בתנ"ך מאוסף מתוך ספר אילת השחר, בהוספת חלק שני מלוקט מביאורי הגאון רבינו אליהו, וילנא, דפוס יהודה ליב מ"ץ.

טויטו א', תש"ס, "בין פשט לדרש – עיון במשנתו הפרשנית של המלבי"ם", דעות מח, עמ' 193–198.

ישר מ"מ, תשל"ו, הגאון מלבים: חייו, משנתו, מאבקיו ומפעליו, ירושלים, הוד.

לנדאו ר', תשל"ד, פרקים בסמנטיקה עברית, רמת-גן, בר-אוריין. מושקוביץ י"צ, תשנ"ח, פרשנות המקרא לדורותיה, ירושלים, משרד החינוך. מלמד ע"צ, תשכ"ח, "שיטת פרשנותו של מלבי"ם", מלמד ע"צ (עורך), שדה אילן ב' – ספר זיכרון לאריה אילן, ירושלים, חמו"ל, עמ' 71–82.

סגל מ"צ, תשי"ב, פרשנות המקרא: סקירה על תולדותיה והתפתחותה, ירושלים, קרית ספר.

סורסקי א', תש"ס, בסופה ובסערה: ראשי פרקים במסכת חייו הסוערים של הגאון המפורסם רבי מאיר ליבוש מלבי"ם זצ"ל מפרש התנ"ך, בני-ברק, זיותנים.

פריש ע', תשנ"ג, "פרשנותו של המלבי"ם למקרא", מחניים 4(ב), עמ' 370–379.

צרפתי גב"ע, תשס"א, העברית בראי הסמנטיקה: אסופות ומבואות בלשון ה, ירושלים, האקדמיה ללשון העברית.

קדרי מ"צ, תשכ"ד, "פרקי תחביר וסמנטיקה עבריים מלפני מאה שנה", לשוננו כז–כח (ב), עמ' 96–110.

קדרי מ"צ, תשס"ו, מילון העברית המקראית: אוצר לשון המקרא מאל"ף עד תי"ו, רמת-גן, אוניברסיטת בר-אילן.

רובינשטיין א', תשל"ז, "משמעות בסיסית, משמעות ספציפית ומשמעות נספחת", הספרות 24, עמ' 63–69.

רוזנבלום נ"ח, תשמ"ח, המלבי"ם: פרשנות, פילוסופיה, מדע ומסתורין בכתבי הרב מאיר לייבוש מלבי"ם, ירושלים, מוסד הרב קוק.

רוטנברג י' (עורך), תשל"ט, ספר המלבי"ם: מאה שנה לפטירתו (ראש השנה

- תר"מ–תש"מ), בני-ברק, נצח.
שכטר ש"צ, תשמ"ג, "משנתו של המלבי"ם", עבודת דוקטור, האוניברסיטה
העברית, ירושלים.
שמש ר', תשס"ד, "על הסתרה ועל פועלי הסתרה במקרא: עיון סמנטי ותחבירי
(עם היבטים פרשניים)", **מחקרים בלשון ט**, עמ' 257–277.
Brown F., Driver S. R. and Briggs C. A. (eds.), 1906, *A Hebrew and
English Lexicon of the Old Testament*, Oxford, Clarendon Press.
Clines D. J. A. (ed.), 1993, *The Dictionary of Classical Hebrew*, Sheffield,
Sheffield Academic Press.
Koehler L. and Baumgartner W., 1994, *The Hebrew and Aramaic Lexicon
of the Old Testament*, Leiden, Brill.
Kugel J. L., 1981, *The Idea of Biblical Poetry: Parallelism and its History*,
Baltimore, Johns Hopkins University Press.
Rubinstein E., 1976, "On the Mechanism of Semantic Shift: Causation of
Symmetric Locativity", *Afroasiatic Linguistics*, 3, pp. 133–142